

ПРОБЛЕМИ НА ПОЛИТИКАТА ЗА МЛАДЕЖКА ЗАЕТОСТ И БЕЗРАБОТИЦА В БЪЛГАРИЯ

Гл. ас. д-р Мариана Димитрова
Нов български университет

Резюме: Студията изследва провежданата публична политика в областта на пазара на труда в България, насочена към младите хора и към повишаването на тяхната икономическа активност и заетост. Анализирани са основните стратегически документи, доклади, проекти и програми, които са насочени към увеличаването на заетостта на младите хора на пазара на труда. Оценена е ефективността на политиките в областта на информирането и регистрирането на младежите в бюрата по труда. Представени са заключения и препоръки относно провежданите инициативи и мерки в тази област, както и средствата и подходите за тяхното бъдещо популяризиране. Представени са добри практики от държави в ЕС за провеждане на политика по заетостта и интеграцията на пазара на труда на младите хора.

Ключови думи: младежка безработица, заетост, икономическа активност на младите хора, Гаранция за младежта, интеграция на младите хора

PROBLEMS OF YOUTH EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT POLICY IN BULGARIA

Assist. Prof. Mariana Dimitrova, PhD
New Bulgarian University

Abstract: The paper regards the public policy on the labour market in Bulgaria aimed at both the young people and the increasing of their economic activity and employment. There were analyzed the main strategic documents, projects and programmes with a focus on the increase of the employment of the young people on the labour market. The effectiveness of the policies for informing and registering of the young persons in the labour offices were evaluated. Conclusions and recommendations were drawn on the carried on initiatives and the measures taken in this regard, as well as on the means and the approaches for their future promotion and dissemination. Some good practices from the EU member countries on implementing of employment and integration policies on the labour market were presented.

Key words: youth unemployment, employment, economic activity of the young people, youth guarantee, integration of the young people

1. Европейска рамка на политиката в областта на заетостта и безработицата на младите хора

Основните отговорни институции, които провеждат политиката в областта на младежката безработица и увеличаването на заетостта в България са Министерство на труда и социалната политика, Министерство на образованието и науката и Министерството на младежта и спорта. Настоящата рамка, по която се провежда политиката в тази сфера, е зададена от Европейската комисия през 2013 г. с Призива срещу младежката безработица. В него ясно са очертани най-сериозните проблеми в сферата на младежката заетост и безработица и са предложени конкретни стратегически насоки за развитие на политиката в държавите-членки. Рамката, която се формулира в този призив включва следните области на въздействие: ¹

- ✓ прилагане на т.нар. „гаранция за младежта“;
- ✓ инвестиране в младите хора чрез Европейския социален фонд;
- ✓ начални действия по инициативата за младежка заетост;
- ✓ подкрепа за трудова мобилност в рамките на ЕС чрез EURES;
- ✓ стъпки за улесняване на прехода от образование към заетост чрез стимулиране на предлагането на висококачествени професионални практики (чиракуване) и стажове и справяне с недостига на квалифицирана работна ръка;
- ✓ ускоряване на реформите за постигане на истински пазар на труда на ЕС в дългосрочен план;
- ✓ мерки в подкрепа на създаването на работни места в краткосрочен план, особено от страна на МСП, и за въвеждането на стимули за наемането на млади хора.

Впечатление прави широкият спектър на обхванати проблеми, свързани, както с желанието за изграждане на единен европейски трудов пазар, така и с осигуряването на мост между квалификацията и полученото образование и реалния трудов живот. С този документ се очертава специфичната целева група на младите хора на възраст между 15 и 24 години, които нито работят, нито учат и не се квалифицират или накратко NEETs. Само за мерки към тази целева група на европейско ниво се предвиждат 6 млрд. Евро посредством така наречената инициатива за младежка заетост. Интересът към тази група от младежи е продиктуван от по-голямата ѝ уязвимост и по-слабото ѝ участие на пазара на труда.

Политиката се координира в рамките на Европейската инициатива за младежка заетост. Финансовите ресурси за борба с младежката безработица включват освен средствата, отпуснати в рамките на инициативата средства на Европейския социален фонд, програма Еразъм +, национално съфинансиране на част от мерките. Проектите и програмите, които се подкрепят финансово целят изграждането на по-плавен преход от образователната система към заетост, подобряване на качеството и ефективността на системите за образование и обучение. Целенасочено се инвестира в мотивацията и уменията на младите хора за отстраняване на несъответствието между предлаганите и търсените умения на трудовия пазар. Подпомага се и създаването на работни места във фирмите за млади хора.

2. Развитие на националната политика в областта на младежката заетост и безработица в Република България

1 Вж. Европейска комисия. (2013). *Да обединим усилията си в подкрепа на младите хора в Европа: Призив за действия срещу младежката безработица*. Брюксел.19.6.2013г.COM(2013) 447 final. Достъпен на: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/youth_bg.pdf

На национално ниво политиката за младежка безработица се изпълнява чрез специално разработен Национален план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта.² Действието на този план стартира през 2014 година и неговият срок за изпълнение е до 2020 година. Финансовото осигуряване на плана е с няколко източника: държавния бюджет, Европейския социален фонд, Инициативата за младежка заетост, ОПРЧР и работодателите.

С цитираният план се очертава изпълнението на гаранция за младежта чрез приетата за целта национална мярка както точно се разбира под гарантирането на възможности за младежите. Предвижда се за всеки млад човек на възраст от 15 до 24 години да получи качествено предложение за: работа, продължаване на образованието, чиракуване или стаж, в рамките на 4 месеца след като остане без работа или напусне системата на формалното образование. *Средствата, предвидени за целия период на действие на плана 2014-2020г. са разпределени както следва:*

- Инициативата за младежка заетост за България – финансиране в размер на 55 188 745 евро (106 261 946 лв.);
- По линия на ЕСФ финансиране в размер на 63 467 057 евро (122 201 239 лв.), в т. ч. национално съфинансиране в размер на 8 278 312 евро (15 939 292 лв.).

Вторият стратегически документ от съществено значение за политиката в разглежданата сфера е Националната стратегията за младежта за периода 2012-2020 година, както и програмата, чрез която се реализира - Национална програма за младежта 2016-2020г.³ Част от целите, формулирани в стратегията пряко касаят осъществяването на политика в областта на заетостта на младите хора. Това са: насърчаването на икономическата активност и кариерното развитие на младите хора, подобряването на достъпа до информация и качествени услуги, превенция на социалното изключване на младите хора в неравностойно положение и развитието на младите хора в малките населени места.

И двата документа адресират много широк кръг от проблеми, свързани с младите хора, което изисква поставянето на ясни приоритети даже и в рамките на изпълнението на стратегическите цели. Отговор кои да бъдат приоритетите може да се даде след представяне на кратка характеристика на основните проблеми на младите хора на пазара на труда. На първо място икономическата активност и заетостта на младежите в България е по-ниска от средната за страните от ЕС, а безработицата в тази възрастова група е по-висока. Чисто в икономически план, след развитието на икономическата криза от 2008 г. нито коефициентите на заетост, нито коефициентите на безработица за младежите се възстановяват до предкризисните си нива. Стандартната статистика на заетостта и безработицата не показва обаче реалната картина за младите хора, защото има висок процент от младежи, които са икономически неактивни. Те се измерват посредством дела на лицата, които нито учат, нито работят, нито се квалифицират спрямо населението в същата възрастова група от 15 до 29 години (дял на NEETs). За анализите се използват различни възрастови подгрупи. Подгрупата 15-24 години е приета за основен показател на европейско ниво, но за да се проследи развитието на проблемите на тези лица се изследват и подгрупите 25-29 години и 15-34 години.

Според много изследователи групата на NEETs е жизнено важна за правилното разбиране на процесите, които протичат в и извън пазара на труда. Тя е критична,

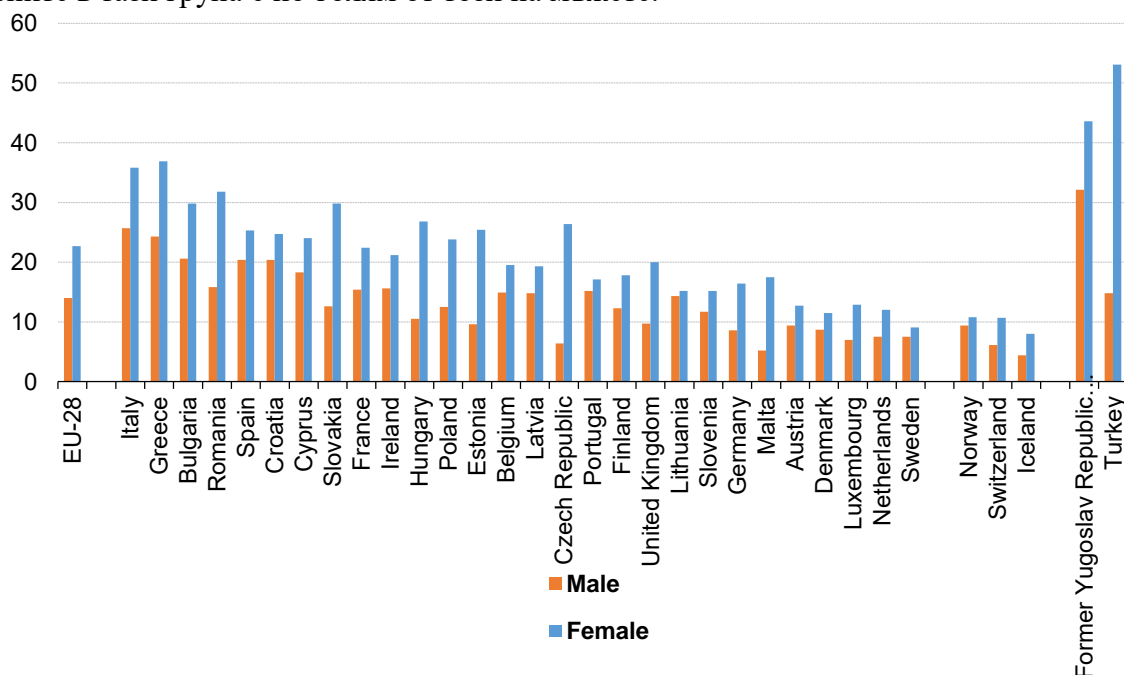
² Вж. Министерство на труда и социалната политика.2014. Национален план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта 2014-2020. Достъпна на: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=883>

³ Вж. Министерство на младежта и спорта. Национална програма за младежта 2016-2020г. Достъпна на: <http://mpes.government.bg/Pages/Programmes/Default.aspx?evntid=6pqklMK9dTA%3D>

понеже е съставена от много разнообразни по характеристики млади хора, които срещат сериозни трудности и ограничения при евентуална икономическа активност. Липсата на възможности за тези млади хора ги поставя в позицията на омагьосан кръг, от който за тях е почти невъзможно да излязат. Конкретно за групата на NEETs в България това е сериозната заплаха от социално изключване и перманентна бедност, която в перспектива означава, че нейните представители се превръщат в бреме за обществото, ако останат продължително време изолирани и не допринасят за неговото благосъстояние.

Кои са точно младите хора в групата на NEETs в България ? Според проведено изследване на Уницеф за България групата на възраст 15- 24 години съставлява 22% от общо 751 900 лица в същата възрастова група. Над половината от тях са от етнически малцинства, със средно и по-ниско образование и преобладаващо от малки населени места (63%). Делът на отпадналите от училище в рамките на групата е 47%.

По данни на Европейската комисия в България две трети от лицата в групата на NEETs са икономически неактивни. Тази структура на групата прави изключително трудно тяхното активиране и включване в каквито и да е мерки, тъй като много малка част от тях влизат в състава на безработните лица (24.2% за 2016 г. по данни на Евростат). Ниското образование и квалификация също възпрепятстват трайното им участие на пазара на труда. На представената графика 1. може да се проследи каква е подредбата на държавите в ЕС по дял на лицата в групата на NEETs. Италия заема първо място, следвана от Гърция и България. За всички държави без изключение дела на жените в тази група е по-голям от този на мъжете.

Графика 1: Дял (в проценти) на младите хора на възраст 20–34 г., които не са заети, не учат и не се квалифицират (NEETs), по пол за 2016г.

Източник: Eurostat (online data code: edat_lfse_20)

3. Оценка на ефективността на политиката за младежка заетост и безработица в Република България

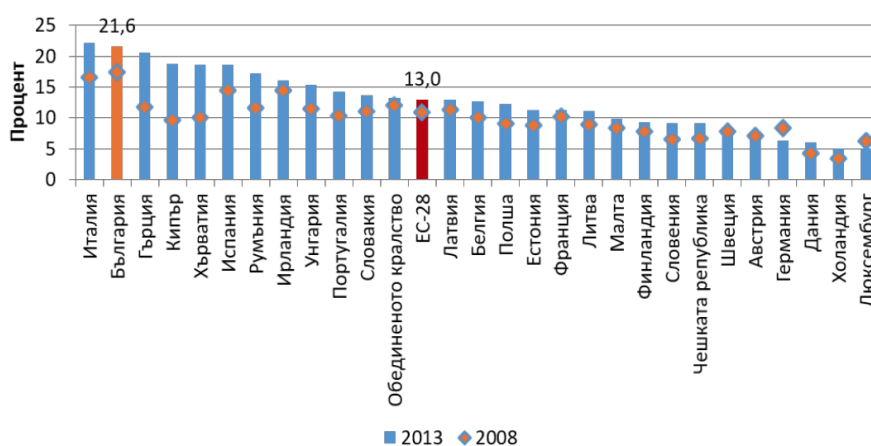
Прегледът на литературата по темата показва, че различните оценки, давани на провежданата политика за намаляване на младежката безработица и увеличаване на заетостта не са еднородни. На първо място трябва да се изтъкне обстоятелството, че

въздействието върху младежката безработица и икономическа неактивност изискват време. Проблемите са комплексни и сложни по своя характер и не е достатъчно провеждането на поредица от проекти за изкореняването на причините, които довеждат до тези негативни резултати. Въпреки това проектите в тази сфера са сериозен лост първо заради финансирането, което получават по линия на ЕС и второ заради възможността за насочването им към развитие на иновативни практики.

За постигане обаче на цялостен ефект е необходимо силно институционално присъствие, което да реализира приоритети, независими от проектната дейност, реформи на цялостната система на образование, заетост и квалификация, както и последователна стратегия, която да се изпълнява от всички ангажирани институции. В настоящата точка се разглеждат оценки, направени по линията на международни доклади, работни документи, както и анкетни проучвания и анализи относно проведени инициативи в областта на младежката заетост и безработица.

В доклада „Значение на уменията за трудовата реализация в България“ на Световната банка е направена оценка за развитието на дела NEETs в страните от Европейския съюз през периода 2008-2013 г. На представената графика 2. може да се види развитието, което процента NEETs претърпява в държавите-членки за представените пет години.⁴

Фигура 1.4: Дял на NEET, европейски страни, 2008 и 2013 г.

Източник: Евростат, EU-LFS.

Заб.: Делът на NEET е процентът от населението на възраст 15—24 год., които нито работят, нито учат, нито се обучават.

Графика 2: Промяна в дела на NEETs за периода 2008-2013г. в държавите от ЕС в проценти

Източник: Световна банка.(2016). *Значение на уменията за трудовата реализация в България: Отношението между познавателните и социално-емоционалните умения и реализацията на пазара на труда*. Доклад

България през този период е втората държава след Италия с най висок дял на младите хора, които са изключени от всякаква форма на обучение, квалификация и заетост. В същото време за оценявания петгодишен период осъщественият напредък не е достатъчно мащабен, за да може основателно да се заключи, че политиката в областта

⁴ Вж. Световна банка.(2016). *Значение на уменията за трудовата реализация в България: Отношението между познавателните и социално-емоционалните умения и реализацията на пазара на труда*. Доклад, стр. 10. Достъпен на:

<http://documents.worldbank.org/curated/en/346341467997284649/pdf/102627-WP-P156890-Box394840B-PUBLIC-BULGARIAN-Web-BG.pdf>

на образованието, обучението и заетостта на младите хора е дала трайни положителни резултати. Следващата държава в класацията е съседната на нас – Гърция, която бележи чувствителен спад в процента на NEETs. На графиката е видно, че той намалява почти наполовина до равнище, сходно със средното за страните от ЕС-28, за разлика от България. Тук трябва да бъде отчетена и разликата във финансирането във връзка с младежката безработица, което получава Гърция и съответно България. За Румъния дялът на NEETs също реализира по-голямо намаление в сравнение с България от по-изгодната 7-ма позиция в графиката, показваща по-нисък дял като цяло на NEETs в сравнение с предходните 6 държави. През последните няколко години обаче той също започва да нараства и Румъния се придвижва на 4-то място. Обезпокоителният извод за България в контекста на разглежданите данни е, че ако няма сериозни реформи, в дългосрочен аспект капацитетът на икономиката да привлича и ангажира младежи ще бъде силно намален.

Според данни за 2016 г., публикувани като инфо графики на сайта на Европейската комисия и представени на таблица 1., процентът млади хора, които са приели предложение в рамките на гаранцията за младежта или 4 месеца от началото на периода им на безработица в България са 35%, а дялът на NEETs, достигнати от Гаранция за младежта е даже още по-нисък – 14.3%⁵. На практика тези данни показват много ограничен обхват във връзка с оригиналния замисъл на концепцията на Гаранция за младежта. Идеята е, че всяко лице на възраст до 25 години трябва да получи предложение за подходяща мярка, в зависимост от неговите индивидуални потребности.

Таблица 1 Сравнение на дела на NEETs и мерките за изпълнение на Гаранция за младежта в България, Румъния и Гърция

	България	Румъния	Гърция
Брой на младите хора във възрастовата група 15-24 години 2016г.	362,805 (м) 332,358 (ж) 695 163 (общо)	1,192,310 (м) 1,131,655 (ж) 2 323 965 (общо)	533,112 (м) 510,133 (ж) 1 043 245 (общо)
Дял на NEETs за младежите на възраст 20-34 г. (2016г.)	25.1%	23.5%	30.5%
Коефициент на младежка безработица за младежи на възраст 15-24 г. спрямо работната сила на същата възраст (2015г.)	23.8%	21.7%	49.8%
Финансиране на Инициативата за младежка заетост в Евро за периода 2014-2020 г.	55,188,745	105,994,315	171,517,029

⁵ Вж. Factsheet: Youth Guarantee & Youth Employment Initiative in Bulgaria (2016). Достъпна на: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?langId=en&mode=advancedSubmit&year=0&country=0&type=0&advSearchKey=YGYEI&orderBy=docOrder>

Брой на участниците в дейности по ИМЗ (покритие) 2016 г.	20 738	-	38 398
Процент на младежи с реализирана гаранция за младежта за 2016 година	35.9%	47.8%	24.1%
Процент младежи от групата NEETs, обхванати от Гаранция за младежта за 2016 година	14.1%	17.1%	33.5%

Източници: Factsheets: Youth Guarantee and Youth Employment Initiative in Bulgaria, Romania and Greece, 2016, Eurostat, Index Mundi-Demographics profile

В същото време реформите в България, във връзка с Инициативата за младежка заетост, са оценени по-високо, тъй като тя влиза в групата на държавите с т. нар. ускорени реформи (accelerated reforms) за разлика от Гърция и Румъния, които са включени в групата на държавите с по-ограничени реформи (limited reforms). Интересно е, че Гаранция за младежта в Гърция е достигнала до 24.1% от регистрираните безработни младежи. Процентът на обхванати от активни мерки млади хора от групата на NEETs в Гърция обаче е по-висок – 33.5% в сравнение с България и Румъния. В рамките на Гаранция за младежта Гърция работи за засилването на капацитета на услугите за заетост, изграждане на партньорства, модернизирани и разширяване на системата за професионално обучение, включително стажуването и чиракуването.

Въпреки, че като цяло Гаранция за младежта в България достига до повече безработни младежи, обхватът на най-уязвимата група - NEETs е твърде слаб. Проблемът с тази група, освен високият ѝ дял за всички младежи, е изключително неблагоприятната ѝ структура и липсата на икономическа активност при много голям брой от нейните представители. Затова е трудно нейното повлияване от мерки, които се включват към мерките на пазара на труда за активизиране на лица, които са обезкуражени или никога не са участвали на трудовия пазар. Ето защо не е учудващо, че в Доклада за 2017 година на Европейската комисия за България в текстовете, посветени на оценка на ефекта на мерките в рамките на Гаранция за младежта, този ефект се определя като слаб ⁶. Изтъкваните причини са, че реализираните проекти **не обхващат всички засегнати групи**, например етническите малцинства и са **фокусирани върху лицата със средно, и висше образование**. Сериозно препятствие пред изпълнението на Гаранцията за младежта е **ниският брой на регистрирани млади хора в бюрата по труда** (стр. 39). Под внимание са взети препоръките за насочване на Гаранция за младежта към младежите в групата на NEETs, но дялът на тази група остава висок и над средния за Европейския съюз, въпреки усилията за изпълнение на мерките.

Като симптом за структурни проблеми се оценява високият дял на NEETs, в който преобладават младите хора, които не са икономически активни. Двата структурни компонента на този проблем са насочени към двете най-сериозни области от политиката, които трябва да се реформират и подсилват в тази връзка - образователната система и пазара на труда.

⁶ Вж. Европейска комисия.(2017).Работен документ на службите на комисията. Доклад за България за 2017г., включващ задълбочен преглед относно предотвратяването и коригирането на макроикономическите дисбаланси. Достъпен на: http://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-bulgaria-bg_2.pdf

Конкретни критики в доклада (стр. 40) са насочени към активните политики на пазара на труда, които са определени като „недостатъчно целенасочени“ и „фокусирани предимно върху търсенето“. Цитираните в тази връзка данни са от 2014г., за която 74% от активните мерки на пазара на труда включват пряко създаване на работни места. Това означава разкрити работни места или по субсидирана заетост, или в рамките на определени проекти. Участниците в активните мерки са безработни лица, които са по-лесни за активиране.

4. Информираност на младите хора за проектите и програмите за заетост и оказвана институционална подкрепа на неактивните лица

В проучване, извършено от Института по пазарна икономика, в което се изследва възрастовата група от 19 до 29 години с наименование „Резултати от анкетно проучване относно информираността и полезността на политиките в областта на младежката заетост“ една от целите е да се оцени **каква е разпознаваемостта на следните три инициативи на МТСП и МОН сред младите хора**⁷:

- Програмата „Старт в кариерата“;
- Проект „Ученически и студентски практики“;
- Програма „Моята първа работа с EURES“.

Като цяло най-разпознаваема е текущата програма „Ученически и студентски практики“, по която голям процент млади хора са посочили, че са взели участие. Тя е с бюджет от 60 млн. лева и включва всички висши учебни заведения в страната. Тя се определя като полезна за младите хора с провеждането на стаж в рамките на 240 часа, който съдейства за придобиването на нови умения. Въпреки добрите резултати на проекта, не липсват и критики към проекта от реалните участници в него – учениците и студентите.

Втората по разпознаваемост програма е „Старт в кариерата“, за която в проведеното проучване се оказва, че преобладаващият процент от респондентите не са участвали, но само една трета от тях не са чували за нея. **Причината за разпознаваемостта на този проект е, че той е най-дълго задържалият се в тази сфера и най-интензивно рекламираният поне в миналото. Това дава ясни индикации, че успешност и разпознаваемост вървят ръка за ръка с удължаването на действието на проекта и запазването на неговото наименование.** Проектът се разпознава като добра възможност за начало на трудовата кариера, с уговорката, че зависи отново от реалното поведение на колегите и работодателя – публична институция и неговите представители, при когото попадат младите специалисти.

Въпреки, че младите хора възприемат този проект като успешен, участниците на годишна база не надхвърлят 1700 души. В същото време част от непосредствените цели, които си поставя **проектът са предотвратяването на „изтичането на мозъци“ и предоставянето на възможност за обновяване на публичната администрация**⁸. На фона на всички щатни длъжности в публичния сектор, които по данни от последния Доклад за състоянието на администрацията, публикуван това лято са 132 648 души⁹ броят на участниците по този успешен проект е крайно недостатъчен. На практика инициативата макар и полезна не е с голям размах, а в същото време има и кампаниен

⁷ Вж. Белчев, Д.(2015).Резултати от анкетно проучване относно информираността и полезността на политиките в областта на младежката заетост. Младежката безработица в България и страните от Централна и Югоизточна Европа. Институт за икономическа политика. Hans Seidel Stiftung.София. Достъпна на: http://www.epi-bg.org/images/Books/book_youth_unemployment_bg_web.pdf

⁸ Вж. <https://www.az.government.bg/pages/programa-start-na-karierata/>

⁹ Вж. Министерски съвет. (2017). Доклад за състоянието на администрацията за 2016г. , стр. 8 <http://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=81>

характер, което означава, че изпусне ли се срокът за подаване на документи в средата на ноември месец трябва да се изчака едногодишен период от време за новото стартиране.

Периодът на участие е наистина продължителен и ако бъде използван ползотворно води до придобиване на трудов опит, практически умения и в някои случаи до предложение за последваща работа в публичната администрация. Самият проект за разлика от първия разглеждан не цели стажуване в рамките 2 месеца, а представлява постъпване на работа за период от 9 месеца, за който се покриват нужните плащания, осигуровки и отпуски, което го оскъпява. На фона на получаваното финансиране от ЕС по линията за борба с младежката безработица със сигурност могат да се намерят допълнителни средства за неговото разширяване. Една от възможните препоръки в този контекст е програмите, които водят до реални резултати **да бъдат интензифицирани и да обхващат повече млади дипломирани специалисти, за да се усили тяхното въздействие**. На първо място в публичната администрация има липса на млади специалисти и се реализира едно от най-бързите застаряване на човешките ресурси, на второ място интегрирането на младите хора в тази сфера е крайно необходимо, особено в определени сфери като образование, здравеопазване, социални дейности и др.

Третата програма е неразпознаваема от младите хора. Инициативата „Твоята първа работа с EURES“ се занимава с посредничество и подпомагане на дейности като стажуване, намиране на първа работа и обмен във връзка с допълнителната квалификация и университетско обучение в рамките на страните от Европейския съюз. Тя също така много активно подпомага младите хора не само в намирането на платена заетост в други държави-членки на ЕС, но им осигурява информация какви са условията на живот и как да се справят с практическата страна на преместването. Във всяка държава има консултанти, които се свързват по скайп и чрез електронна поща с желаещите и ги подпомагат в процеса на опознаване на условията за живот в държавата от ЕС. В допълнение се получава финансова подкрепа за езикови курсове и други нужди от обучение, пътни разноски и програми за интеграция в случай на наемане от МСП.

Самата инициатива освен преките резултати, свързани с намирането на първа работа или стаж в друга държава от ЕС, цели постигането на по-висока трудова мобилност в рамките на единния европейски трудов пазар. Тя е насочена към трудовия пазар отвъд националните граници, но по никакъв начин не изключва участието на него, след като младия човек придобие стаж и квалификация в друга държава-членка на Европейския съюз и се завърне обратно в държавата, от която е дошъл. **„Твоята първа работа с EURES“ предполага инициативност, езикови познания, както и познаване и използване на възможностите на мрежата на публичните услуги по заетостта със сайта, който се поддържа и свързва държавите-членки в единна мрежа от обществени услуги за заетост и предлагани работни места - EURES**. Много добри резултати от програмата се отчитат например за Германия, но в случая с България нещата са по-сложни.

Младите хора в България не само че не са чували за мрежата и възможностите за търсене на работа, стаж и образование в ЕС чрез EURES, но даже остават изненадани от наличието на такава мрежа и информация на такова ниво, която се използва в България. Въпреки, че информирането на безработните младежи за европейската мрежа и възможностите за първа работа с EURES е залегнало в Националния план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта от 2014 година, явно тази идея не е достатъчно активно реализирана. Тук отворен стои и въпросът дали аудиторията, която трябва да бъде запозната включва единствено

групата от регистрираните безработни младежи. Така се ограничава неимоверно много потенциалът ѝ за използване от всички млади хора, тъй като информацията не се споделя с всички младежи във възрастовата група, които биха проявили интерес.

Сред младите хора съществува недоверие към бюрата по труда в страната и услугите, които те предлагат. Потвърждение дава и тяхната слаба разпознаваемост като посредник за намиране на подходящо работно място. От анкетираните млади хора в цитираното проучване само 27.3% са посочили, че се възползват от услугите на бюрата по труда, а като източник за търсене на работа те са на шесто последно място в същото изследване, а на първо са специализираните интернет сайтове. От тази „проверка“ може да се наложи изводът, че информираността на младите хора за мерките, насочени към придобиването на професионални умения за тях не е на необходимото ниво. Именно в тази връзка Министерството на труда и социалната политика разработва Национална програма „Активиране на неактивни лица“¹⁰. Чрез тази програма общините в страната обявяват конкурси и наемат младежки медиатори с посредничеството на бюрата по труда. Те информират младите хора относно възможностите за регистрация в бюрата по труда и възможностите за използване на мерките, които се предлагат по европейските и национални проекти. Въпросната програма е противоречиво оценявана в публичното пространство, понякога доста скептично, имайки предвид, че на медиаторите се налага да обикалят търговските центрове и кафенетата в опит да информират своите неактивни икономически връстници относно политиката по заетост, насочена към младите хора в страната.

Самата програма е представяна като добра практика от България във връзка с повишаването на информираността на младите хора относно възможностите за квалификация и регистрация в бюрата по труда. На младежките медиатори е вменена функцията да идентифицират младежите, които не са икономически активни – дейност, която може много по-успешно да протече, ако се реализират предвидени мерки от Националния план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта. В него се предвижда на централно ниво МОН да информира МТСП относно младежите, които преждевременно са напуснали и рано са отпаднали от образователната система¹¹. Това ще се извършва два пъти годишно с предоставяне на справки.

Както е видно от предходните абзаци програмата „Активиране на неактивни лица“ цели да коригира множество пропуски, свързани от една страна с регистрирането в бюрата по труда и слабата икономическа активност, а от друга във връзка с образователната система. При това само една от нейните целеви групи са NEETs, а другите са безработни лица и лица от ромски произход. Информирането на младите хора относно неизвестни за тях възможности е полезно дотолкова, доколкото те биха проявили реален интерес към получената информация. На практика обаче е много трудно да върнеш и заинтересуващ лица с разнородно минало и проблеми във връзка с икономическата активност, ако тази намеса се случи на по-късен етап от техния живот. Регистрацията в бюрото по труда, която трябва да извършат младите хора, след проведените разговори и информиране, е много по-ангажираща крачка. Тя е резултат от убеждението, че във въпросната институция могат да ти помогнат като ти предложат подходящи възможности за развитие.

В тази връзка интерес представлява въпросът как се извършва регистрацията в бюрото по труда, дали тя е трудна или изисква време и усилия. Всяка регистрация се осъществява в териториалното поделение на бюрото по труда по

¹⁰ Вж. <https://www.az.government.bg/pages/nacionalna-programa-aktivirane-na-neaktivni-lica/>

¹¹ Вж. Министерство на труда и социалната политика.(2014). Национален план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта 2014-2020. стр.10. Достъпна на: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=883>

местоживеене. Регистрацията не може да се извърши електронно, а задължително се осъществява лично от младежа на базата на минимум 8 различни вида документи, част от които трябва да се набавят предварително, например документ, удостоверяващ адресната регистрация на лицето¹². Описанието на процедурата и нужните документи насочва към една от причините за липсата на интерес на младите хора към регистрацията в бюрата по труда - сложността и ангажимента, който поемат. В същото време наличието на регистрация е условие за получаване на информация по европейските проекти, включително и за информиране за свободни работни места. Регистрацията води след себе си задължения, свързани със спазването на график за посещения при трудовия посредник в бюрата по труда, явяване в посочен ден и час при отправена писмена покана, условия за участие по мерките и т.н.

На много от младите хора, които са нямали досег с пазара на труда в същото време им липсват практически умения за работа с документи, подготовка на автобиография и най-вече за работа с институции. Тук е добре да се припомнят и заключенията от Доклада на Световната банка относно резултатите на българските ученици на 15-годишна възраст – 50%, от които са функционално неграмотни във връзка с четенето и математическите изчисления. Именно тези целеви групи от млади хора е трудно да бъдат наистина реално насочени и информирани поради затрудненията, които реално срещат. За сравнение регистрацията в който и да е Интернет сайт изисква попълване на електронна форма и ползване на информацията за свободните позиции е много по-неангажираща и гъвкава.

Със сигурност програмата „Активиране на неактивни лица“ трябва да бъде надградена с мерки, с които да се съдейства за цялостно обхващане на групата от NEETs. Необходимо е да се потърсят нови идеи и способности за нейното бъдещо активиране. В тази сфера може да се разгледа примера на Финландия, която реално успява да достигне до младите хора. Във Финландия са създадени национални центрове само и единствено за младежка заетост, които са проектирани и организирани така, че максимално да подпомагат заетостта и обучението на целевата група¹³. Използваният подход е на принципа обслужване на едно гише, който предполага предоставяне на целева и интегрирана подкрепа във всички области, в които младите хора срещат затруднения поради възрастовата си принадлежност. Предоставяните услуги включват **индивидуално консултиране и насочване, подкрепа в управлението на живота, кариерното планиране, социалните умения, както и образование и заетост**. Идеята за тези интегрирани центрове се налага поради недостатъците на стандартните услуги – фрагментираност, недостиг на ресурси, комплексността на проблемите, които имат младите хора.

Първите центрове се разкриват през 2010-2011 години като пилотни центрове, и до 2015 година финансирането се осъществява чрез Европейския социален фонд. Предимствата на използването на този вид центрове е лесният достъп и широкогледната информация, която се предлага на младите хора заедно със съвети, насочване и използване на широка мрежа от партньорски организации. **От 2016 г. центрите покриват територията на страната.** Концепцията на центрите включва като **равнопоставени услугите, предлагани по електронен път и на място**. В рамките на предоставяните услуги се търси и **различен стандарт за осъществяването им в малките населени места – селата и в големите градове**. През юни месец 2016 г. центрите са 40 на брой и покриват населението в 80 общини. Заетите в тях

¹² Вж. Регистрация в бюрата по труда. <https://pravatami.bg/4386>

¹³ Вж. Eskonen, T.(2014). Youth guarantee in Finland – experiences and results. Association of Finnish Local and Regional Authorities. Достъпна на: [hrpublic.be/wp-content/.../09/colloque-oct_2014_youth_guarantee_in_finland.pdf](http://public.be/wp-content/.../09/colloque-oct_2014_youth_guarantee_in_finland.pdf)

специалисти са 400 на брой. Резултатите не закъсняват и страната е с една от най-успешните в ЕС проведени програми „Гаранция за младежта“. Предимствата са подобрените и опростени услуги за младите хора, елиминирането на дублирането на различни дейности, прилагането на комплексен, индивидуализиран и целево таргетиран подход.

Румъния също върви по пътя на създаването на младежки центрове чрез финансиране от ЕСФ и през 2016 година разполага с 27 създадени пилотни центрове с помощта на министерството на труда, бизнес партньори, НПО, синдикални организации, професионални организации и асоциации. В България идеята за разкриване на Младежки информационно-консултантски центрове е те да се създават с помощта на общините и областните администрации в страната до достигане на покритие във всички областни градове. По данни от Националната информационна система за младежта общо 12 такива центъра към 2017г. са вече разкрити. Центровете функционират във връзка с местни неправителствени организации, които провеждат обучения и събития за младите хора в рамките на различни проекти, включително по програма Еразъм + и Националната програма за младежта.

5. Изводи и препоръки

Изводите, които могат да се направят на база на анализа на проблемите при осъществяването на политиката в областта на младежката заетост и безработица са следните:

Във века на комуникационните технологии и информационна претовареност, продължава да бъде проблем навременното диагностициране на проблеми при младежите и тяхното разрешаване. Проблемите и тяхното решение трябва да са винаги близо до източника. Това означава, че училището, населеното място, общината, бюрото по труда и младежкия център трябва да участват активно в намирането и прилагането на ефективни решения заедно със самия млад човек и в унисон с неговите интереси и мотивация.

Най-сериозният пропуск, който рефлектира върху бъдещия потенциал и квалификация на младежите се случва извън пазара на труда. Основен настоящ и бъдещ проблем, докато не получи реално и трайно разрешение, още в рамките на образователната система – основно и средно образование, продължава да бъде закъснението във връзка с диагностицирането и адресирането на проблемите на младите хора. Тези проблеми се забелязват още при входа на образователната система и когато не се адресират водят до ниски резултати, неграмотност на учениците, слаб интерес и мотивация за учене и в крайна сметка до отпадане от нея. Превенцията на отпадането от училище е по-ефективната и икономически изгодна алтернатива за обществото на фона на много от последващите мерки за ограмотвяване на лица от малцинствените групи и за младежите с проблеми.

Информираността на младите хора относно възможностите и подкрепата, която могат да получат за професионално развитие, работа и обучение не е на нужното ниво. Не се използват каналите за информиране, които предпочитат младите хора. Информацията относно разгледаните в предходните абзаци инициативи следва да достига младите поколения чрез информационните канали, които те използват - социалните мрежи (Фейсбук, Инстаграм, Туитър и т.н.), приятели, образователните институции, в които участват и Интернет сайтовете, посещавани отново от младите хора. За да бъдат информирани младите хора информацията, която получават не трябва да се преценява с оглед на притежавания от тях статут – напр. безработно лице. Информацията трябва да бъде на разположение на всички младежи, което ще улесни тяхното бъдещо развитие.

Възможностите на EURES трябва да бъдат по-активно рекламирани, за да се засили участието на работодатели и потенциални млади работници, служители и стажанти, които могат да се възползват от възможностите на интернет посредничество за осигуряване на работна ръка и наемане на работа. За да бъде информацията максимално пълна, тя не трябва да бъде обвързана със статута на лицето, което ще я използва – например регистриране в бюро по труда за първи път и придобиване на статут на безработно лице.

Трайно е прекъснатата връзката между младите хора и бюрата по труда. Това прави политиката в областта на заетостта на младежите почти невъзможна задача, защото за участие в одобрените и реализиращи се програми, мерки и проекти първото изискване е извършване на регистрация в бюро по труда на място. Необходимо е опростяването и модернизирването на регистрацията, така че тя да съответства на времената, в които живеем и да бъде лишена от бумажина. Конкретно комуникацията и подпомагането на младежите може да се улесни с увеличаването на броя на младежките информационно-консултативни центрове в страната. Фокусът следва да се постави върху най-засегнатите групи- младежите от малките населени места, с оглед предоставяне на специфична подкрепа и съдействие спрямо различните потребности на тези младежи.

Тъй като проектната дейност е временна, а резултатите от нея са по-краткосрочни политиката в областта на заетостта на младежите качествено трябва да се преосмисли, така че да бъде възможна и с намалено европейско финансиране в бъдеще. На практика остават още три години, в които България ще разполага със средствата по Инициативата и гаранцията за младежта. С излизането на Великобритания от Европейския съюз се очаква намаляване на бюджета на общността. Как всяка държава ще посрещне това предизвикателство зависи от нейната цялостна политика, включително в областта на заетостта. Ето защо е жизнено важно да се инвестира в развитието на институционалния капацитет на отговорните институции и в развитието на образованието и уменията на младите хора колкото се може по-последователно и с оглед на посочените бъдещи предизвикателства. Политиката в областта на младежката заетост трябва да се насочи към дейности, които ще продължат да съществуват и в условията на намалено финансиране, както и спиране на част от проектите и/или пренасочването им към други групи бенефициенти. Например за укрепването на ефекта от проекта „Ученически и студентски практики“ би могло да се предложи развитие на платформата чрез създаване на двустранно сътрудничество между училищата, университетите и фирмите, които са изявили желание за приемане на стажанти от определени специалности.

Проектите, които се реализират във връзка с политиката на пазара на труда, даже и в случаите, когато са успешни не достигат до всички потенциални бенефициенти и са с ограничен обхват. На най-успешните проекти и дейности в областта на заетостта, квалификацията, кариерното развитие и информиране трябва да се гарантира последователност в осъществяването и постъпателно разширяване на кръга от бенефициенти.

В областта на младежката заетост въпросът, който трябва да си зададат създателите на програмите и проектите за млади хора е какво искат младите хора на България. Отговорът на този въпрос е ключът към ефективното насочване на политиката в областта на интегрирането, създаването на трайна заетост и намаляването на безработицата на младежите на възраст 15-29 години, за да бъдат осигурени подходящи условия за тяхното задържане в страната, за бъдещото им развитие и принос към икономиката.

Литература:

1. Белчев, Д.(2015).Резултати от анкетно проучване относно информираността и полезността на политиките в областта на младежката заетост. Младежката безработица в България и страните от Централна и Югоизточна Европа. Институт за икономическа политика. Hans Seidel Stiftung.София. Достъпна на: http://www.epi-bg.org/images/Books/book_youth_unemployment_bg_web.pdf
2. Европейска комисия.(2013). Да обединим усилията си в подкрепа на младите хора в Европа: Призив за действия срещу младежката безработица. Брюксел. COM(2013) 447final. Достъпен на: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/youth_bg.pdf
3. Европейска комисия.(2017).Работен документ на службите на комисията. Доклад за България за 2017 г., включващ задълбочен преглед относно предотвратяването и коригирането на макроикономическите дисбаланси. Достъпен на: http://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-bulgaria-bg_2.pdf
4. Министерство на младежта и спорта. Национална програма за младежта 2016-2020г. Достъпна на: <http://mpes.government.bg/Pages/Programmes/Default.aspx?evntid=6pqkIMK9dTA%3D>
5. Министерство на труда и социалната политика.(2014). Национален план за изпълнение на Европейската гаранция за младежта 2014-2020. Достъпна на: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=883>
6. Световна банка.(2016). Значение на уменията за трудовата реализация в България: Отношението между познавателните и социално-емоционалните умения и реализацията на пазара на труда. Доклад. Достъпен на: <http://documents.worldbank.org/curated/en/346341467997284649/pdf/102627-WP-P156890-Box394840B-PUBLIC-BULGARIAN-Web-BG.pdf>
7. Eskonen, T.(2014). Youth guarantee in Finland – experiences and results. Association of Finnish Local and Regional Authorities. Достъпна на: http://public.be/wp-content/.../09/colloque-oct_2014_youth_guarantee_in_finland.pdf
8. Factsheets: Youth Guarantee & Youth Employment Initiative in Bulgaria. Romania. Greece. (2016). Достъпни на: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?langId=en&mode=advancedSubmit&year=0&country=0&type=0&advSearchKey=YGYEI&orderBy=docOrder>
9. <https://www.az.government.bg/pages/nacionalna-programa-aktivirane-na-neaktivni-lica/>
10. <https://www.az.government.bg/pages/programa-start-na-karierata/>
11. <https://pravatami.bg/4386>
12. http://www.indexmundi.com/greece/demographics_profile.html
13. http://www.indexmundi.com/romania/age_structure.html
14. http://www.indexmundi.com/bulgaria/demographics_profile.html